

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December/Aralık 2021, 25 (3): 1163-1180

Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

Features Distinguishing Ya'qûb al-Hadrami Recitation from Other Recitations

Mustafa Hamurlu

Dr. Diyanet İşleri Başkanlığı, Şanlıurfa İl Müftülüğü
PhD. Presidency of Religious Affairs, Şanlıurfa Provincial Mufti
Şanlıurfa, Turkey
mustafahamurli@hotmail.com orcid.org/0000-0001-9153-2800

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 25 August / Ağustos 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 16 December / Aralık 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1163-1180

Cite as / Atıf: Hamurlu, Mustafa. "Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler [*Features Distinguishing Ya'qûb al-Hadrami Recitation from Other Recitations*]". Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal 25/3 (Aralık 2021): 1163-1180.
<https://doi.org/10.18505/cuid.987244>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: It is known that the science of recitation is one of the important branches of Islamic sciences in terms of its subject. It is stated that the science of recitation is intertwined with the Qur'an and has an important place in terms of *tafsîr*, *hadîth* and *law* sciences. In this respect, it is understood that the recitation of Ya'qûb is one of the ten sound recitations accepted as authentic and *mutawâtir* (Consecutive). Although there are comparative works in which Ya'qûb's recitation is mentioned together with other recitations, it is striking that there is no study in which Ya'qûb's recitation is handled separately. In this study, it is aimed to clarify the issues in Ya'qûb's recitation, even though they are not in other recitations. It is understood that Ya'qûb's recitation has some differences compared to other recitations and contains some unique features. In this respect, these issues specific to Ya'qûb reading are frequently encountered in dictionaries and *tafsîr* sources. In this article, it is planned to evaluate the recitation of Ya'qûb in two parts. In the first chapter, the procedural rules of Ya'qûb recitation are given and the subjects are explained with the sampling method. In the second part, attention is drawn to the points where Ya'qûb recitation differs from other recitations. What is meant by the rules of procedure in the science of recitation is the set of general rules that take place when conditions such as *madd*, *qasr*, *izhâr*, *idghâm* and *iqlâb* are met. *Farsh*, recitation on the other hand, is the different reading of certain words independent of these rules. There are different views on the reading of the pronoun *hâ*, which is evaluated within the framework of the rules of procedure. Recitation imams state that it is controversial whether the pronoun *hâ* in the dual and plural pronouns which comes after the silent letter, can be read with *damma* (u sound) or *kasrah* (i sound). When the recitation of Ya'qûb is examined, it is understood that all pronouns of this type are read with *damma* and this view is preferred. It is stated that there is no consensus on the use of the letter *mîm*, which is a sign of plurality with *kasrah* or *damma*. In this regard, Ya'qûb subordinates the letter *mîm* to the letter *hâ*. Where the letter *hâ* is pronounced *damma*, it reads the letter *mîm* as *damma*, and where the letter *hâ* is pronounced as *kasrah*, it reads the letter *mîm* with *kasrah* and does not go beyond this limit. *Idghâm*, which is used as a concept in the science of recitation, is the combination of two letters that are *mutamasil*, *mutaqârib* or *mutajânis*, transforming them into a single letter and forming it. It is stated that Abu 'Amr was the imam of the recitation, who practiced *Idghâm-ı kabîr*, which is one of the important subjects of the science of recitation and *tajwîd* (the rules of recitation), and that Ya'kûb came later. It is seen that some recitation imams on the subject of *waqf* (stopping) did not make any changes regarding the words dedicated on it, by complying with the way it was written in the mushaf (the Qur'an). However, it is striking that there are some changes in the recitation of Ya'qûb. As a concept used in the science of recitation, *farsh* is the reading of the words in the Qur'an in different ways by the recitation imams and attributing each recitation to its owner. Therefore, these differences take place in all recitations and this subject is also known as *Farshu'l-Khurûf* or *al-Furû'*. When we look at the difference between *farsh* and *usûl* in the science of recitation, it is seen that the *usûl* is realized within the framework of certain rules, while the *farsh* is formed independently of these rules.

Keywords: Tafsîr, Qur'an, Recitation, Sûrah, Ya'qûb.

Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

Öz: Kiraat ilminin konusu itibariyle önemli ilim dallarından birisi olduğu bilinmektedir. Zira Kiraat ilminin Kur'an'la iç içe olduğu tefsir, hadis ve fıkıh ilimleri açısından da önemli bir yere sahip olduğu bir gerçektir. Kiraat ilmiyle iştigal eden âlimlerinden bazılarının eda ve tecvid konusuna ağırlık verip usûl kurallarına ve ferşî farklılıklara değinmediği, diğer bazı âlimlerin de anlam bakımından problemleri görünen kiraatleri netliğe kavuşturmaya çalıştığı görülmektedir. Bu bakımdan Ya'kûb el-Hadramî kiraatinin, sahih ve mütevâtir olarak kabul edilen on sahih kiraattten biri olduğu anlaşılmaktadır. Ya'kûb el-Hadramî kiraatinin diğer kiraatlerle birlikte zikredildiği karşılaştırmalı eserler mevcut olmakla birlikte Ya'kûb kiraatinin müstakil

olarak ele alındığı iki tez çalışmasının var olduğu göze çarpmaktadır. Yapılan bu çalışmalarda kıraatin özellikleri ve delillerinin yanısıra usûl ve ferş hususlarına da yer verilmiştir. Bu çalışmada ise, diğer çalışmalarda ele alınmayan ve başka kıraatlerde olmadığı halde sadece Ya'kûb kıraatinde yer alan konuların açığa kavuşturulması hedeflenmektedir. Aynı şekilde bu çalışmada Ya'kûb kıraatiyle alakalı usûl ve ferş kaidelerinin birlikte zikredilmesi amaçlanmaktadır. Ya'kûb kıraati diğer kıraatlere nazaran bazı farklılıklar içermekte ve kendine özgü bir takım özellikler barındırmaktadır. Bu bakımdan Ya'kûb kıraatine özgü bu hususlara sözlüklerde ve tefsir kaynaklarında çokça rastlanmaktadır. Yapılan çalışma sayesinde sadece Ya'kûb kıraatinde yer alan usûl ve ferş farklılıklar netliğe kavuşturulacaktır. Bu makalede Ya'kûb el-Hadramî kıraatinin iki bölüm halinde değerlendirilmesi planlanmaktadır. Birinci bölümde kıraatin hangi rivayetlerle nakledildiğine işaret edilmektedir. Alanda yapılan tarama neticesinde Ya'kûb'un bu rivayetleri dört senetle aktardığı anlaşılmaktadır. Makalede kıraatin usûl kaidelerine yer verilmekte ve konular örnekleme yöntemiyle açıklanmaktadır. İkinci bölümde de sûrelerde yer alan ferş farklılıklara değinilmekte ve ilgili kıraatin diğer kıraatlerden ayrıştığı noktalara dikkat çekilmektedir. Kıraat ilmi içerisinde yer alan usûl kaideleriyle kastedilen husus, med, kasr, izhâr, idğâm ve iklâb gibi şartları oluştuğunda gerçekleşen genel kurallar bütünüdür. Ferş ise, bu kaidelerden bağımsız belirli bazı kelimelerin farklı şekilde okunmasıdır. Usûl kuralları çerçevesinde değerlendirilen *hâ* zamirinin okunuşu konusunda farklı görüşler benimsenmektedir. Kıraat imamları, sâkin *yâ* harfinden sonra gelen tesniye ve Cem' zamirlerindeki *hâ* zamirinin damme veya kesra ile okunabileceği konusunun ihtilafı olduğunu belirtmektedirler. Ya'kûb kıraati incelendiğinde bu türdeki bütün zamirlerin damme harekesiyle okunmakta olduğu ve bu görüşün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Cem' alameti olan *mîm* harfinin kesre veya damme ile okunması konusunda ise görüş birliğinin olmadığını ifade edilmektedir. Bu hususta Ya'kûb *mîm* harfinin harekesini *hâ* harfinin harekesine tabi kılmakta, *hâ* harfinin dammeli okunduğu yerlerde *mîm* harfini de dammeli okumakta, kesre'li okunduğu yerde de *mîm* harfini kesreli okumakta ve bu ölçünün dışına çıkmamaktadır. Kıraat ilminde bir kavram olarak kullanılan idğâm, mütemâsil, mütekârib veya mütecânis olan iki harfin birleştirip tek harf haline dönüştürülmesi ve şeddenmesidir. Kıraat ve tecvid ilminin önemli konularından birisi olan *İdğâm-ı kebîr*'i en çok uygulayan kıraat imamının Ebû 'Amr olduğu, daha sonra da Ya'kûb'un geldiği belirtilmektedir. Vakf mevzusunda bazı kıraat imamlarının mushafta yazıldığı şekle riayet ederek, üzerinde vakfedilen kelimelerle ilgili herhangi bir değişiklik yapmadıkları görülmektedir. Ancak Ya'kûb kıraatinde bir takım değişikliklerin var olduğu göze çarpmaktadır. Aslı olmayan ve mütekellim'e delalet eden izafet *yâ* sı üzerinde nasıl vakfedileceği konusu önem arz etmektedir. Kıraat âlimlerinin konuyla ilgili farklı görüşler benimsedikleri bilinmektedir. Ya'kûb kıraatinde kabul edilen görüşün, Kur'an'da yer alan bütün izafet *yâ*'larının, sonrasında *hemze-i katı* bulunan yerlerde sakin okunması gerektiği şeklinde ifade edilebilir. Vakf konusuyla ilgili bir diğer mevzu da, Mushaf'ta yazılı bulunmayan fakat tilavet esnasında zikredilen zâide *yâ* harfi üzerinde vakf edilmesidir. Ya'kûb kıraatinde ister vasl halinde isterse de vakf halinde olsun bu zâide *yâ*'ların zikredildiği ve hafzedilmediği görülmektedir. Kıraat ilminde kullanılan bir kavram olarak *ferş*, Kur'an'daki kelimelerin Kıraat imamları tarafından farklı şekillerde okunması ve her okuyuşun sahibine nispet edilmesidir. Dolayısıyla bu farklılıklar bütün kıraatlerde yer almakta ve bu konu *Ferşu'l-Hurûf* yada *el-Furû'* adıyla da anılmaktadır. Kıraat ilmindeki ferş ve usûl arasındaki farka bakıldığı zaman usûl'ün belli kurallar çerçevesinde gerçekleştiği, ferş'in ise bu kurallardan bağımsız olarak meydana geldiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'an, Kıraat, Sûre, Ya'kûb.

Giriş

Tefsir kaynakları incelendiğinde Kur'an'daki kıraat farklılıklarının Kur'an âyetleri üzerinde ne kadar etkili olduğu görülecektir. Zira müfessirin zihninde yer eden belli bir kıraat tarzı, bazen onu diğer kıraatlere karşı ön yargılı olmaya iletebilmektedir. Bu itibarla kıraat

1166 | Mustafa Hamurlu. Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

farklılıklarının önemsenmesi ve bunların birer kazanım olduğu bilincinin yerleşmesi gerekmektedir. Ya'kûb el-Hadramî (öl. 205/821) kiraatının muteber kabul edilen on kiraatten birisi olduğu bilinmektedir.¹ 3. yüzyıla kadar meşhur yedi kiraat imamının yedincisi olarak kabul edilirken, 4. yüzyılın başlarında bu sıralamanın değiştiği ve Ya'kûb el-Hadramî'nin yerine Kisâf'nin (öl. 189/805) yedinci imam olarak belirlendiği ifade edilmektedir.²

Yaşadığı dönemdeki kiraat ilminin öncüsü kabul edilen Ya'kûb el-Hadramî'nin bu alanda yetkin olduğu belirtilmektedir. Kendisinden en çok yararlandığı hocasının, bir buçuk yıl gibi bir süre kendisine talebelik ettiği Ebû'l-Münzir Sellâm b. Süleyman et-Tavîl (öl. 171/787) olduğu anlaşılmaktadır. Basra kiraati yanında Mekke, Medine, Irak ve Şam kiraatlerinde de iyi yetişmiş olan Ya'kûb'un bu kiraatlarla ilgili bilgisinden faydalandığı belirtilmektedir. Ravh b. Abdülmü'min (öl. 233/847), Ruveys (öl. 238/852), Velîd b. Hassân et-Tevvezî, Ebû Hâtîm es-Sicistânî (öl. 255/869), Ebû Ömer ed-Dûrî'nin (öl. 248/862) kendisinden kiraat ilmini tahsil ettiği bilinmektedir. Özellikle Ravh ve Ruveys adlı talebelerinin Ya'kûb'un kiraati konusunda öne çıktığı ve Kiraat-i aşereye dair kitaplarda onun kiraati için tercih edilen isimler olduğu ifade edilmektedir.³ Bazı kiraat âlimleri tarafından, Hamza (öl. 156/773) ve Kisâf'nin yerine kendisinin yedi kiraat imamından birisi olarak kabul edilmesi gerektiği dile getirilmektedir. Taberî (öl. 310/923) ve Zemahşerî (öl. 538/1144) gibi ilimde derinleşmiş- tefsir âlimlerinin, kiraatlerinin nahiv kurallarına aykırı görüldüğü gerekçesiyle Hamza ve Kisâf'yi kısmen eleştirdikleri ve kiraatlerini zayıf olmakla itham ettikleri görülmektedir.⁴ Fakat bu durumun Ya'kûb kiraati için söz konusu olmadığı, aksi halde bu konunun kiraat âlimleri tarafından dile getirileceği bilinmektedir. Bu açıdan Ya'kûb kiraatının sahihlik yönünün bu iki kiraatten daha aşağı olmadığı ve Hz. Peygambere kadar ulaşan sahih bir senede sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Kiraatin tefsire yansımalarıyla ilgili sahada birçok eserin yazıldığı ve bunun yanı sıra Ebu 'Amr, Hamza, İbn Kesir, İbn 'Âmir ve Kisâf gibi bazı kiraat imamlarının yöntemleriyle ilgili müstakil eserlerin ele alındığı müşahede edilmektedir.⁵ Ya'kûb el-Hadramî kiraatının usûl ve yöntemi konusunda sahada herhangi bir makalenin bulunmadığı ama buna karşın iki yüksek lisans tezinin kaleme alındığı anlaşılmıştır. Yazılan bu tezlerde Ya'kûb el-Hadramî kiraatının özellikleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.⁶ Yapılan bu çalışma ise, diğer çalışmalardan farklı olarak Ya'kûb kiraatini tefsir açısından ele almaktan ziyade diğer kiraat imamlarıyla ayrıştığı noktalara dikkat çekmektedir. Bu çalışma sayesinde sadece Ya'kûb el-Hadramî kiraatine özgü usûl ve ferşleri öğrenebilmek mümkün olacaktır.

¹ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Müncidü'l-mukri'in ve mürşidü't-ţâlibîn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999), 57; Muhammed Abdülazîm Zerkânî, *Menâhilü'l-irfân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1943), 1/466.

² Bedreddin b. Muhammed b. Abdullah Zerkeşi, *el-Burhan fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.), 1/329.

³ Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân en-Nisâbüri, *el-Mebsût fî'l-kirâati'l-aşr* (Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1981), 82; Hasan b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd el-Ahvâzî, *el-Vecîz fî'l-kirâati's-semâniyye* (Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 2002), 75; Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tahbîrü't-Teyşîr fî kirâ'ati'l-e'immeti'l-aşere* (Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000), 113; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ, *İthâfî fuzalâ'i'l-beşer* (Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2006), 13.

⁴ Ebû'l-Kâsım Cârullah Zemahşerî, *el-Keşşâf'an hakâiki't-tenzil ve 'uyunî'l-ekâvil fî vücûhi't-te'vil* (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 2009), 1/462; Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 10/169.

⁵ Osman Egin, *Ebu Amr ve kiraati* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Din, 1996), 4; İhsan İlhan, *İmam Hamza'nın kiraati ve kiraatının hüccetleri* (Atatürk Üniversitesi, Din, 1997), 6; Abdulmecit Okçu, *İbn Amir'in kiraati ve kiraatının hüccetleri* (Atatürk Üniversitesi, Din, 1995), 7; Mehmet Adıgüzel, *İmam Nafi ve Kiraati'nin özellikleri* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Din, 1993), 8; Kadir Hastaoğlu, *Meşhur kiraatlerden "Ebu Ca'fer Kiraati"* (Harran Üniversitesi, Din, 1997), 6; Mustafa Yıldırım, *İbn-i Kesir ve kiraati* (Dokuz Eylül Üniversitesi, Din, 2000), 5.

⁶ İbrahim Uludaş, *İmâm Ya'kûb ve Rivayeti* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2008); Şuayip Karataş, *Kiraat İmamlarından Ya'kûb'un Kiraati, Kiraatının Özellikleri ve Delilleri* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, ts.).

1. Ya'kûb el-Hadramî Kiraatinin İsnadı

Ya'kûb'un kıraat rivayetlerine bakıldığında kendisinin bu rivayetleri dört senetle aktardığı görülmektedir. Bu senetler şu şekildedir:

a) Hocası Sellâm yoluyla naklettiği rivayettir. Ya'kûb'un bu rivayetleri farklı birkaç yolla naklettiği görülmektedir. Birincisi, Sellâm et-Tavîl'in Yûnus b. Ubeyd (öl. 139/756), Âsım el-Cehderî (öl. 128/744), Abdullah b. Abbâs (öl. 68/687) ve Ubey b. Ka'b (öl. 33/654) yoluyla Hz. Peygamberden naklettiği senettir.⁷ İkincisi, Sellâm et-Tavîl'in Ebû Amr b. 'Ala (öl. 154/771), Yahya b. Ya'mer (öl. 89/708), Nasr b. 'Âsım (öl. 89/708), Mucâhid b. Cebr (öl. 103/721) ve Abdullah b. Abbâs yoluyla Hz. Peygamberden nakletmektedir.⁸ Üçüncüsü, Sellâm et-Tavîl'in 'Âsım el-Kûfî (öl. 129/745) ve Ebû Abdurrahman es-Sülemî (öl. 73/692) yoluyla Hz. Osman (öl. 35/656), Hz. Ali (öl. 40/661), Abdullah b. Mesûd (öl. 32/652), Zeyd b. Sâbit (öl. 45/665) ve Ubey b. Ka'b'tan ve onlarında Hz. Peygamberden naklettikleri rivayettir.⁹

b) Hocası Şihâb b. Şürrüfe (öl. 162/779) tarihiyle zikrettiği rivayettir. Ya'kûb bu tarihi aşağıda belirtilen yollarla nakletmektedir. Birincisi, Şihâb'ın 'Alâ b. İsa ve Âsım el-Cehderî kanalıyla naklettiği rivayetlerdir. İkincisi, Şihâb'ın Hârûn b. Mûsâ (öl. 170/786), Âsım el-Cehderî, Ebû Amr b. 'Ala, Yahya b. Ya'mer ve Nasr b. 'Âsım tarihiyle naklettiği rivayettir.¹⁰

c) Hocası Mehdî b. Meymûn (öl. 172/788) yoluyla naklettiği kıraattir. Ya'kûb, bu rivayeti iki tarik ile aktarmaktadır. Birincisi, Mehdî b. Meymûn'un Ebû'l-Âliye er-Riyâhî (öl. 93/712) ve Ubey b. Ka'b vasıtasıyla Hz. Peygamberden naklettiği rivayettir. İkincisi ise, Mehdî b. Meymûn'un Şuayb b. Habbâb (öl. 130/746), Ebû'l-Âliye er-Riyâhî ve Ubey b. Ka'b yoluyla Hz. Peygamberden aktardığı rivayettir.¹¹

d) Hocası Ebû'l-Eşheb el-Utâridî'nin (öl. 165/781) Ebû Recâ İmrân b. Milhân (öl. 117/733) ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî (öl. 42/662) kanalıyla Hz. Peygamberden naklettiği rivayettir.¹² Buna göre Ya'kûb kiraatinin Hz. Peygambere dört farklı isnad ile ulaştığı anlaşılmaktadır.

Ebû'l-Eşheb el-Utâridî → Ebû Recâ İmrân b. Milhân → Ebû Mûsâ el-Eş'arî → Hz. Peygamber

Sellâm b. Süleymân → Yûnus b. Ubeyd → Âsım el-Cehderî → Abdullah b. Abbâs → Hz. Peygamber

Mehdî b. Meymûn → Şuayb b. Habbâb → Ebû'l-Âliye er-Riyâhî → Ubey b. Ka'b → Hz. Peygamber

Şihâb b. Şürrüfe → Ebû Amr b. 'Ala → Yahya b. Ya'mer → Ali b. Ebû Tâlib → Hz. Peygamber

2. Ya'kûb Kiraatinde Usûl Kaideleri

Kıraat ilminde usûl, Kıraat imamların belirli kelime ve kaidelerle (İmâle, Sekte, Beyniyye) istisnaları olmakla birlikte Kur'an-ı Kerim'in her yerinde aynı şekilde okunmasıdır. Diğer bir deyişle Kur'an'da yer alan kıraat ile ilgili usûl kaideleri, med, kasr, izhâr, idğâm ve iklâb gibi şartları gerçekleştirdiği takdirde hükmün geçerli kabul edildiği genel kurallar bütünüdür. Ferş ise, bu kaidelerden bağımsız belirli bazı kelimelerin farklı şekilde okunmasıdır. Dolayısıyla kıraat imamlarının çoğunun bu kuralları dikkate aldığı bilinmektedir. Ya'kûb kıraatinde

⁷ Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 1/314.

⁸ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 2/336.

⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/294.

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/410.

¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/327.

¹² İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye*, 1/604.

öne çıkan bazı usûl kâidelerinin var olduğu görülmektedir.¹³ On kiraat imamından sadece Ya'kûb'un dikkate aldığı usûller şöyledir:

2.1. Tesniye ve Cem' Zamirlerindeki *Hâ* Harfinin Okunuşu

Kiraat imamları, *عَلَيْهِمْ, لَدَيْهِمْ, عَلَيْهِمَا, فِيهِمَا, عَلَيْهِنَّ, الْيَوْمَ, فِيهِنَّ, أَبِيهِمْ, بَيْنَا وَيَوْمَهُنَّ, وَمَأْتِيَهُمْ, تَرْمِيَهُمْ, وَصَيَاصِيهِمْ* şeklindeki örneklerde olduğu gibi sâkin *ya* harfinden sonra gelen tesniye ve Cem' zamirlerindeki *hâ* zamirinin damme veya kesra ile okunabileceği konusunun ihtilafı olduğunu belirtmektedir. Ya'kûb kiraatında bütün zamirlerin damme hareketiyle okunmakta olduğu ve bu görüşün tercih edildiği anlaşılmaktadır. Kiraat imamlarından Hamza'nın ise sadece *لَدَيْهِمْ* kelimesinde ona muvafakat ettiği belirtilmektedir. Bu zamirlerden önceki *ya* harfinin herhangi bir sebepten ötürü düşmesi durumunda, *وَأَنْ يَأْتِيَهُمْ وَيَخْزَهُمْ, أَوْلَمْ يَكْفِهِمْ, فَاسْتَفْتَيْهِمْ* Ya'kûb bütün bu örneklerdeki zamirlerde yer alan *hâ* harfini damme ile okumaktadır.¹⁴

2.2. Cem' *Mîm'i*

Kiraat imamları cem' alameti olan *mîm* harfinin kesra veya damme ile okunması konusunda görüş birliğinin olmadığını ifade etmektedirler. Hakeza *mîm* den sonraki harfin sâkin olması ve öncesinde de *hâ* harfinin bulunması durumunda kendisinden önceki harfin damme ile, *mîm* harfinin ise kesra ile okunması konusunda da ihtilaf olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu hususa *عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ, يَرِيهِمُ اللَّهُ, وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ, قُلُوبُهُمُ الْعَجَلُ*¹⁵ âyetleri örnek gösterilebilir. Bütün bu örneklerde Ya'kûb *mîm* harfinin hareketini *hâ* harfinin hareketine tabi kılmakta, *hâ* harfinin dammeli okunduğu yerlerde *mîm* harfini de dammeli okumakta, kesre'li okunduğu yerde de *mîm* harfini kesre'li okumakta ve bu ölçünün dışına çıkmamaktadır.¹⁶

2.3. İdğâm-ı Kebîr Konusu

İdğâm, sözlükte bir şeyi diğer bir şeyin içine koymak, yerleştirmektir. *أَدْخَمْتُ الْمَيْتَ فِي النَّحْدِ* cümlesi de "ölüyü mezara koydum, yerleştirdim"¹⁷ anlamı taşımaktadır. Kiraat ilminde bir kavram olarak kullanılan *idğâm* ise, mütemâsil, mütekârib veya mütecânis olan iki harfin birleştirilip tek harf haline dönüştürülmesi ve şeddelensidir.¹⁸ *İdğâm* iki kısım halinde var olmaktadır. *İdğâm-ı Sağîr* diye bilinen birinci kısım, Mütecânis, mütekârib veya mütemâsil harflerden ilkinin sâkin ikinci harfin ise harekeli olmasıdır. Bu durumda Ya'kûb'ta dahil olmak üzere bütün kiraat imamları, bu durumdaki harflerin birleştirilmesini gerekli görmekteydiler. *İdğâm-ı Kebîr* ise, bitişik halde bulunan mütemâsil, mütecânis veya mütekârib iki harften ilkinin harekeli olmasıdır. Bu kısma *idğâm-ı kebîr* denmesi, Kur'an'da çokça bulunuyor olmasındandır.¹⁹

Kiraat ve tecvid ilminin önemli konularından birisi olan *İdğâm-ı kebîr'i* en çok uygulayan kiraat imamının Ebû 'Amr olduğu, daha sonra da Ya'kûb'un geldiği belirtilmektedir.

¹³ İbrahim el-Marğînî, *en-Nücûmu't-tavâli' "ala'd-dureri'l-levâmi" fi asli mekra'i'l-imâmi Nâfi'* (Beirut: Daru'l-Fikr, 2004), 12.

¹⁴ Ebû'l-'Ala Ahmed el-Kirmânî, *Mefâtilu'l-eğâni fi'l-kurâati ve'l-me'anî* (Beirut: Dâru İbn Hazm, 2001), 98; Muhammed İbnü'l-Cezerî, *en-Neşru fi'l-Kiraâti'l-'Aşr* (Beirut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kubrâ, 2009), 1/214.

¹⁵ el-Bakara 2/93, 66, 167.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215.

¹⁷ Ahmed Fâris, *Mu'cemu mekâyisu'l-luga* (Beirut: Dâru'l-Cil, 1991), 2/284.

¹⁸ Muhammed Mekki Nasr el-Cerîsî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi tecvidi'l-Kur'an'i'l-mecîd* (Beirut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2003), 104; Marğînî, *en-Nücûmu't-tavâli'*, 75.

¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/250.

2.4. Kinâye Hâsı

Kinâye olarak belirtilen *hâ* harfi ile kastedilen *نُوَلِّهِ، نُصَلِّهِ، لِرَبِّهِ، صَاحِبُهُ، إِنَّهُ،* gibi kelimelerde ifade edildiği üzere tekil müzekker şahısların kastedildiği zamirlerdir.²⁰

Ya'kûb, Bakara Sûresinde iki defa²¹, Mu'minûn ve Yâsîn Sûresinde²² ise birer defa zikredilen *يَبْدِءُ* kelimesindeki *hâ* zamirini *ihtilâs*²³ ile okurken diğer kıraat imamları ise *İşbâ'*²⁴ ile okumaktadırlar.²⁵

2.5. Vakf

Ana Mushaf ile kastedilen, Osman hattı ile yazılan ve Sahâbenin icma'ı ile kabul ettikleri mushaftır. Bu konuda bazı kıraat imamlarının mushafta yazıldığı şekle riayet ederek, üzerinde vakfedilen kelimelerle ilgili herhangi bir değişiklik yapmadıkları görülmektedir. Ancak Ya'kûb kıraatinde bir takım değişikliklerin var olduğu göze çarpmaktadır.²⁶ Bu değişiklikler şu şekildedir;

Ya'kûb, Nisâ Sûresinde geçen²⁷ *حَصْرَتْ صُدُورُهُمْ* cümlesindeki *حَصْرَتْ* kelimesini nasb ve tenvîn ile *حَصْرَةٌ* şeklinde okumaktadır. Kelimeyi müennes olarak kabul ettiği için vasl (geçiş) halinde böyle okumayı, vakf halinde ise *hâ* ile durmayı tercih etmektedir.²⁸

Kur'an'ın herhangi bir yerinde geçen *هِيَ* ve *هِي* zamirleri üzerinde vakfettiğinde, buldukları konum ne olursa olsun *هِيَ* *هَوَ* şeklinde durmaktadır.²⁹ Vakf ile ilgili bir diğer konuda şeddeli müennes çoğul *nûn*'u üzerinde vakfedilmesidir. Bu hususa *هُنَّ أَطَهَرُنَّكُمْ*³⁰, *بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلِهِمْ*³² ve *وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ*³¹ âyetleri örnek teşkil etmektedir.³³ Verilen örneklerde de görüldüğü üzere kendilerine bir şeyin bitişip bitişmemesi arasında herhangi bir fark yoktur. Ya'kûb'un bu *nûn*'lar üzerinde nasıl vakfettiğiyle ilgili farklı rivayetler bulunmaktadır. Bazı *nûn*'lar üzerinde *hâ* ile vakf ederken diğerlerinin sonuna *ha* katmamaktadır. Buna rağmen bahse konu âyetlerin her iki şekilde de okunduğu ifade edilmektedir.³⁴

Müzekker çoğul kalıbı olarak kabul edilen *وَالَّذِينَ، الْمُفْلِحُونَ، الْمُؤْمِنُونَ* gibi kelimelerin sonunda yer alan meftuh *nûn* harfleri üzerinde vakfedilmesiyle ilgili farklı iki görüşün var olduğu anlaşılmaktadır. Bazı imamlar Ya'kûb'un bu kelimeler üzerinde *hâ* ile vakfettiğini naklederken çoğu âlimler ise vakf halinde *hâ* harflerinin hazfedildiği görüşünü benimsemektedir. Bununla beraber her iki okuyuşunda Ya'kûb kıraatinde var olduğu görülmektedir.³⁵

²⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/239.

²¹ el-Bakara 2/237-247.

²² el-Mu'minûn 23/88; Yâsîn 36/83.

²³ الإختلاس Harflerin harekesinin gizlenmesidir. Bu bakımdan ihtilâs'ın ihfâ ile eşanlamlı olduğu söylenebilir. Bazı âlimler ihtilâsı "harekenin üçte ikilik kısmının gizlenmesidir" şeklinde tarif etmişlerdir. İbrahim Muhammed Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an* (Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001), 15.

²⁴ الإشباع Fetha ve elif'in bütünüyle kesre ve "ya" harfine yakın bir şekilde seslendirilmesidir. Fakat fetha'nın kesre'ye, elif harfinin de "ya" harfine dönüşmemesi gerekmektedir. Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an*, 37.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *et-Teyssîr*, 1/306; Cermî, *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an*, 1/303; Muhammed Abdulhâlik 'Udayme, *Dirâsâtün li-uslûbi'l-Kur'an 'i'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.), 8/106.

²⁶ Cerîsî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfîd fi 'ilmi tecvidi'l-Kur'an 'i'l-mecîd*, 209.

²⁷ en-Nisâ 4/90.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/98.

²⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/100.

³⁰ Hûd 11/78.

³¹ el-Bakara 2/228.

³² et-Talâk 65/4,12.

³³ el-Mümtehine 60/12.

³⁴ Ahvâzî, *el-Vecîz*, 121; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/101.

2.6. İzafet *Yâ'sı*

Aslı olmayan ve mütekellim'e delalet eden izafet *yâ'sı* üzerinde nasıl vakfedileceği konusu önem arz etmektedir. Konuyu mütekellim *yâ'sı* ile sınırlamamız, *حاضري المسجد الحرام*³⁶ cümlesinde yer alan çoğul müzekker *yâ'sı* ile *فكلى واشربى*³⁷ cümlesindeki tekil müennes *yâ'sı* kapsâm dışında bırakmaktadır. Zira buradaki *yâ* harfleri mütekellim *yâ'sı* değildir. Bahse konu izafet *yâ* ları *أوزغنى*,³⁸ örneğinde görüldüğü üzere fiillerin sonuna bitişebildiği gibi isimlere *(نفسى)*³⁹ ve harflere de *(انى)*⁴⁰ bitişebilmektedir.

İzafet *yâ'sı* nın kendisinden sonraki kelimenin durumuna göre altı farklı şekilde değerlendirildiği belirtilmektedir.⁴¹ Birincisi, *فَطْرَبِي أَفَلَاتَعْقِلُونَ*,⁴² *إِنِّي أَعْلَمُ*⁴³ ve *أَدْعُو إِلَى اللَّهِ*⁴⁴ âyetlerinde görüldüğü gibi kendisinden sonra fetha'lı bir *hemze-i katı* bulunmasıdır. İkincisi, *قَالَ* *سَتَجِدُنِي إِتْسَاءَ اللَّهِ صَابِرًا*⁴⁵ âyetinde geçtiği üzere kendisinden sonra kesre'li bir *hemze-i katı* bulunmasıdır. Üçüncüsü, *أَنْ أكون أول من أسلم*,⁴⁶ *قَالَ إِنِّي أريد*⁴⁷ âyetlerinde olduğu gibi kendisinden sonra damme'li bir *hemze-i katı* bulunmasıdır. Dördüncüsü, *عِبَادِي الصَّالِحُونَ*⁴⁸ ve *عَاتِي الْكِتَاب*⁴⁹ âyetlerindeki gibi izafet *yâ'sı* ndan sonra ta'rîf lââm'ına bitişik bir *hemze-i vasl* gelmesidir. Beşincisi, *مَنْ بَغْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ*⁵⁰ ve *إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا*⁵¹ âyetlerinde zikredildiği gibi izafet *yâ'sı* ndan sonra ta'rîf lââm'ından soyutlanmış bir *hemze-i vasl* gelmesidir. Altıncısı, *إِنَّمَا مَعِيَ رَبِّي*⁵² ve *سَيُهْدِي*⁵³ âyetlerinde görüldüğü gibi kendisinden sonra alfabede kalan diğer harflerden birinin gelmesidir.

Buradan hareketle Ya'kûb kıraatinde kabul edilen görüşün, Kur'an'da yer alan bütün izafet *yâ* larının, sonrasında *hemze-i katı* bulunan yerlerde sakın okunması gerektiği şeklinde ifade edilebilir. Kendisinden sonra gelen *hemze-i katı* nın meftûh, meksûr veya mağmûm olması arasında herhangi bir farkın olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak *قَالَ لِعِبَادِي الَّذِينَ آمَنُوا* âyetinde geçen izafet *yâ'sı* nın sakın veya fetha'lı okunması arasında iki görüşün zikredildiği görülmektedir. İzafet *yâ'sı* ndan sonra ta'rîf lââm'ından soyutlanmış *hemze-i vasl* in gelmesi durumunda Ya'kûb kıraatine göre bu izafet *yâ'sı* nın da sakın okunması gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat *إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا* ve *مَنْ بَغْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ* âyetlerinin bu hükümden istisna edildiği ve her iki âyetteki izafet *yâ* larının sakın okunabildiği gibi fetha'lı da okunabileceği belirtilmektedir. İzafet *yâ'sı* ndan sonra *hemze-i katı* veya *hemze-i vasl* dışındaki harflerden birinin gelmesi durumunda ise izafet *yâ* larının yine sakın okunması gerektiği ifade edilmektedir.⁵⁵ Netice itibarıyla Ya'kûb kıraatinde izafet *yâ* larının genellikle sakın olduğu ve bazen de fetha'lı okunduğu söylenebilir.

³⁶ el-Bakara 2/196.

³⁷ Meryem 19/69.

³⁸ en-Neml 27/19.

³⁹ el-Mâide 5/25.

⁴⁰ el-Bakara 2/30.

⁴¹ Muhammed Halil el-Husarî, *Nûru'l-kulûb fî kıraati'l-imâm Yakûb* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2004), 18-20.

⁴² Hûd 11/51.

⁴³ Yûsuf 12/96.

⁴⁴ Yûsuf 12/108.

⁴⁵ el-Kehf 18/69.

⁴⁶ el-En'am 6/14.

⁴⁷ el-Mâide 5/96.

⁴⁸ el-Enbiyâ 21/105.

⁴⁹ Meryem 19/30.

⁵⁰ el-Furkân 25/30.

⁵¹ es-Saf 61/6.

⁵² el-Kâfirûn 109/6.

⁵³ eş-Şuarâ 26/62.

⁵⁴ el-Furkân 25/30.

⁵⁵ Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre el-Hüzelî, *el-Kâmil fi'l-krâât* (Mısır: Müessesetü Semâ, 2007), 434; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/115.

2.7. Zâide Yâ Harfi

Vakf konusuyla ilgili bir diğer mevzu da, Mushaf'ta yazılı bulunmayan fakat tilavet esnasında zikredilen zâide *yâ* harfi üzerinde vakf edilmesidir. Ya'kûb kıraatinde ister vasl halinde isterse de vakf halinde olsun bu zâide *yâ* ların zikredildiği ve hafzedilmediği görülmektedir. Bu zâide *yâ* ların âyetin başında veya ortasında olması arasında herhangi bir fark yoktur. Ancak *يَا عِبَادِ فَاتَّقُونِ*⁵⁶ *مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ*⁵⁷ ve *فَمَا آتَانِ اللَّهُ*⁵⁸ âyetlerinde bu zâide *yâ* harfinin hafzedildiği anlaşılmaktadır.⁵⁹

İzafet *yâ*'sı ile Zâide *yâ* harfi arasında bazı farklılıkların var olduğu görülmektedir. Bu farklılıkları kısaca şöyle izah edebiliriz;

Zâide *yâ* harfleri yalnızca isimlerde (الذَّاع) ve fiillerde (وَالَّذِينَ إِذَا يَسْرُونَ) gelebilirken,⁶⁰ izafet *yâ* ları daha önce de belirtildiği üzere isim, fiil ve harflerde kullanılabilir.

Zâide *yâ* harfleri mushafta yazılı olarak bulunmazken izafet *yâ* ları bulunmaktadır.

Kıraat imamları arasında zâide *yâ* harfiyle ilgili ihtilaflar, bu harflerin hafzedilmesi ya da sabit bırakılması etrafında şekillenmektedir. İzafet *yâ* sıyla ilgili ihtilaflar ise, bu harflerin fetha'lı mı yoksa sakin mi okunması gerektiği hakkındadır.

Zâide *yâ* harfleri *الْمُنَادِ*⁶¹ örneğinde olduğu gibi kelimenin asıl harfi olarak gelebilme ve *وَعِيدِ*⁶² örneğinde geçtiği üzere zâide olarak da gelebilme durumlarıdır. Ancak izafet *yâ* larının sadece zâide olarak gelebildiği bilinmektedir.

Vakf konusuyla ilgili son konu, lafzî olarak hafzedilen harflerin vakf halinde geri getirilmesi konusudur. Burada bahse konu olan mevzunun iki kısma ayrıldığı ve bu kısımlardan birinde âlimler arasında ittifakın sağlandığı ifade edilmektedir. İkinci kısımda ise ihtilaf olduğu ve ihtilaflı olan bu kelimelerin yedi yerde zikredildiği belirtilmektedir. Bunlar *أَقْتَدَهُ بِتَسْتَنَهُ*, *كِتَابِيَّة*, *حَسَابِيَّة* ve *حَسَابِيَّة*⁶³ kelimeleridir. Ya'kûb *حَسَابِيَّة* ve *حَسَابِيَّة* kelimelerini vasl halinde *حَسَابِيَّة* ve *حَسَابِيَّة* şeklinde, vakf halinde ise *حَسَابِيَّة* ve *حَسَابِيَّة* şeklinde okumakta ve vasl halinde hafzedtiği *ha* harfini vakf halinde isbat etmektedir.⁶⁴

3. Ya'kûb Kıraatinde *Ferş*'-l-Hurûf

Ferş kelimesi sözlükte bir şeyi hazırlamak, sunmak, kullanılabilir hale getirmek demektir. Kıraat ilminde kullanılan bir kavram olarak *ferş*, Kur'an'daki kelimelerin Kıraat imamları tarafından farklı şekillerde okunması ve her okuyuşun sahibine nispet edilmesidir. Dolayısıyla bu farklılıklar bütün kıraatlerde yer almakta ve bu konu *Ferş*'-l-Hurûf ya da *el-Furû'* adıyla da anılmaktadır. Kıraat ilmindeki *Ferş* ve Usûl arasındaki farka bakıldığında zaman usûl'ün belli kurallar çerçevesinde gerçekleştiği, *ferş*'in ise bu kurallardan bağımsız olarak meydana geldiği görülmektedir. Konuyla ilgili İmam Ya'kûb'un kıraatindeki *ferş* farklılıklar şöyledir:

⁵⁶ Yûsuf 12/90.

⁵⁷ ez-Zümer 39/16.

⁵⁸ en-Neml 27/36.

⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/135; İbnü'l-Cezerî, *et-Teyssir*, 1/278; Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd el-Âlûsî, *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-Azîm ve's-seb'î'l-mesânî* (Beirut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1415), 15/440.

⁶⁰ el-Bakara 2/186; el-Fecr 89/4.

⁶¹ Kâf 50/41.

⁶² İbrâhîm 14/14.

⁶³ el-Bakara 2/259; el-En'am 6/90; el-Hâkka 69/25; el-Hâkka 69/26; el-Hâkka 69/28; el-Hâkka 69/29.

⁶⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî, *Me'ani'l-kirâât* (Riyad: Merkezü'l-bühûs, 1991), 1/220; Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 1/150; Ahvâzî, *el-Vecîz*, 362; Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm Ebû Şâme, *İbrâzü'l-me'ânî min hirzi'l-emânî fi'l-kirââti's-seb'* (Beirut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.), 705; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/106.

3.1. Bakara Sûresiyle En'am Sûresi Arasındaki Fersî Farklılıklar

Kıraat imamları, Bakara Sûresinde geçen وَاللّٰهِ تَرْجِعُونَ âyetiyle Nûr, Hac ve Hûd Sûrelerinde zikredilen وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ وَاللّٰهِ يَرْجِعُ الْأُمُورَ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ⁶⁵ âyetlerdeki fiillerin nasıl okunacağıyla ilgili farklı görüşler beyan etmektedir. Bu fiillerin gâib veya muhâtablar için kullanılması arasında bir farklılık görünmemektedir. Ya'kûb, bu ve buna benzer âyetlerin tamamını muzâraât harfinin fetha'sı ve cîm harfinin kesre'si ile يَرْجِعُونَ - يَرْجِعُونَ şeklinde okumaktadır.⁶⁶ Hakeza Bakara Sûresinde geçen فَلَاخُوفٌ⁶⁷ cümlesini Ya'kûb فَلَاخُوفٌ şeklinde fâ harfini fetha ile okurken diğer Kiraat imamlarının tamamı فَلَاخُوفٌ şeklinde fâ harfini tenvin ve damme ile okumaktadır.⁶⁸ Yine Bakara Sûresindeki يَغْمَلُونَ⁶⁹ kelimesini Ya'kûb يَغْمَلُونَ şeklinde muhatab zamiriyle kullanırken diğer Kiraat imamları يَغْمَلُونَ şeklinde gâib zamiriyle kullanmaktadır.

Bakara Sûresinde geçen وَمَنْ يُّوتِ الْحِكْمَةَ cümlesinde Ya'kûb تَا harfinin kesre'si ile okumakta ve sonuna يَا harfini de ekleyerek يُّوتِي şeklinde okumaktadır. Ancak diğer Kiraat imamları تَا harfinin fetha'sı ile âyeti يُّوتِ şeklinde talaffuz etmektedirler.⁷⁰ Bakara Sûresindeki diğer bir âyette zikredilen لَا تَفْرُقْ⁷¹ kelimesini Ya'kûb يَا harfiyle يَفْرُقْ, diğer Kiraat imamları ise نُونِ harfi ile نَفْرُقْ şeklinde okumuşlardır.⁷²

Âl-i İmrân Sûresinde geçen تَقِيَّةٌ⁷³ kelimesini Ya'kûb تَقِيَّةٌ şeklinde تَا'yı fetha ile talaffuz ederken diğer Kiraat imamları ise تَقِيَّةٌ şeklinde تَا'yı damme ile okumaktadırlar.⁷⁴ Ya'kûb, Âl-i İmrân Sûresinde zikredilen فَأَمَّا تَدْمِيْنُكَ، وَلَا يَسْتَحْفَنُكَ، لَا يَحْطَمُنُكَ، لَا يَغْرُتُكَ⁷⁵ gibi kelimelerdeki نُونِ harfini tahfif (şeddesiz) okurken diğer Kiraat imamlarının tamamı نُونِ harfini şedde ile okumuşlardır.⁷⁶

Nisâ Sûresinde zikredilen حَصْرَتْ⁷⁷ kelimesini Ya'kûb حَصْرَةٌ şeklinde okurken diğer Kiraat imamları حَصْرَتْ şeklinde talaffuz etmektedir. Yine aynı Sûrede geçen وَسَوْفَ يُؤْتِ kelimelerini Ya'kûb يُّوتِي şeklinde sonuna يَا harfini ekleyerek okurken diğer Kiraat imamları يَا sız يُّوتِ olarak okumaktadırlar.⁷⁹

Ya'kûb, Mâide Sûresinde geçen يَا وَيْلَتَى kelimesi üzerinde يَا وَيْلَتَاهُ şeklinde hâ ile vakfettmektedir. Dolayısıyla bu kiraat tarzının sadece Ya'kûb'a mahsus olduğu görülmektedir.

En'am Sûresinde zikredilen وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ⁸⁰ âyetini bütün Kiraat imamları نُونِ harfi ile okurken Ya'kûb يَحْشُرُهُمْ şeklinde يَا harfi ile okumaktadır.⁸¹

⁶⁵ Nûr 24/64; el-Hac 22/76; Hûd 11/123.

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/157.

⁶⁷ el-Bakara 2/38

⁶⁸ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî en-Nehhâs, *İ'râbu'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2002), 48; Ezherî, *Me'ani'l-kurâât*, 148; Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 129; Ahvâzî, *el-Vecîz*, 127; Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-kurâât*, 483; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/159; el-Bennâ, *el-İthâf*, 176.

⁶⁹ el-Bakara 2/96

⁷⁰ Ezherî, *Me'ani'l-kurâât*, 227; Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 153; Ahvâzî, *el-Vecîz*, 143; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/235; Abdulğani Abdulfettâh, *el-Büdûru'z-zâhira fi'l-kurâât il-'aşri'l-mütevâtira* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2002), 55; Abdulhalim Mahmud Münî, *Menâhucu'l-müfessirîn* (Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Misrî, 2000), 124.

⁷¹ el-Bakara 2/285.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/178.

⁷³ Âl-i İmrân 3/28.

⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/180.

⁷⁵ Âl-i İmrân 3/196; en-Neml 27/18; er-Rûm 30/60; ez-Zuhruf 43/41; ez-Zuhruf 43/42.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/185.

⁷⁷ en-Nisâ 4/90.

⁷⁸ en-Nisâ 4/146.

⁷⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/190.

⁸⁰ el-En'am 6/22.

⁸¹ Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd Begavî, *Tefsîrû'l-Begavî* (Beyrut: Dâru't-Taybe, 1997), 2/117; Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr* (Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2002), 2/16; Ebu Abdillâh Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihü'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 12/501; Nasîrüddîn el-Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru İhyâ'u't-Turâsî'l-arabî, 2011), 2/157; Ebu'l-Berekât en-Neseîf,

Ya'kūb, En'am Sûresinde yer alan *قُلْ اللَّهُ يُجِيبُكُم مِّنْ يَّجِيبِكُمْ* ve *فَالْيَوْمَ تُنْجِيكُم مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ* ⁸² âyetleriyle birlikte *فَالْيَوْمَ تُنْجِيكُم مِّنْ عَذَابِ اللَّهِ* ⁸⁷ âyetle-
rindeki fiilleri tahfif üzere (şeddesiz) okumaktadır. Geri kalan Kıraat imamları ise bu kelimele-
ri şeddeli olarak okumuşlardır. ⁸⁸

En'am Sûresindeki *آر* ismini Ya'kūb merfu' olarak okurken diğer Kıraat imamları fetha ile okumuşlardır. Yine En'am Sûresinde zikredilen *عَدُوًّا يَّغَيِّرُ عِلْمَ* cümlesindeki ilk kelimeyi Ya'kūb *عَدُوًّا* şeklinde dammeli ve şeddeli okurken Kıraat imamlarının tamamı *عَدُوًّا* şeklinde fetha'lı ve şeddesiz okumuşlardır. ⁸⁹ Hakeza *عَشْرًا مِّثَالَهَا* âyetini Ya'kūb *عَشْرًا مِّثَالَهَا* şeklinde *ra* harfini tenvinli ve *lâm* harfini dammeli okurken diğer Kıraat imamları *ra* harfini tenvarsiz ve *lâm* harfini de kesre ile okumuşlardır. ⁹⁰

3.2. A'râf Sûresiyle İsrâ Sûresi Arasındaki Ferş Farklılıklar

Ya'kūb, A'râf Sûresinde zikredilen *مِنْخَلِيهِمْ* ⁹¹ kelimesini *hâ*'nın fetha'sı ve *lâm*'in sükûnu ile okumaktadır. Geri kalan Kıraat imamları ise *حَلِيهِمْ* şeklinde *hâ*'nın dammesi, *lâm*'in kesre'si ve *yâ*'nın da şeddesiyle talaffuz etmektedirler. ⁹²

Enfâl Sûresinde geçen *بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرًا* âyetini Ya'kūb *تَعْمَلُونَ* olarak okumaktayken geri kalan Kıraat imamları *يَعْمَلُونَ* şeklinde gâib lafzıyla seslendirmektedir. Yine Enfâl Sûresinde yer alan *ثُرَاهِبُونَ* ⁹³ kelimesini Ya'kūb *ثُرَاهِبُونَ* şeklinde *hâ* harfinin şeddesi ile, geri kalan Kıraat imamları ise *hâ* harfini şeddesiz okumaktadır. ⁹⁴

Kıraat imamlarından Hamza, Kisâî, Halef ve Hafs Tevbe Sûresinde geçen *يُضْئِبُهُ* ⁹⁵ âyetini *yâ* harfinin dammesi ve *dâd* harfinin fetha'sı ile okumaktadır. Ya'kūb ise bu âyeti *يُضَلُّ* şeklinde *yâ* harfinin dammesi ve *dâd* harfinin kesre'si ile, geri kalan Kıraat imamları ise *yâ* harfinin fetha'sı ve *dâd* harfinin kesre'si ile *يُضَلُّ* şeklinde okumayı tercih etmişlerdir. Yine Tevbe Sûresinde zikredilen *كَلِمَةً اللَّهُ* âyetini Ya'kūb *كَلِمَةً* şeklinde fetha ile okurken diğer Kıraat imamları *كَلِمَةً* şeklinde merfu' okumayı benimsemişlerdir. ⁹⁶

Kıraat imamları Tevbe Sûresinde zikredilen *أَوْمُخَلًّا* âyetini *mîm*'in dammesi ve *dâl* harfinin şeddesi ile okurken Ya'kūb bu âyeti *mîm*'in fetha'sı ve *dâl* harfinin sükûnuyla *مَدْخَلًا* şeklinde talaffuz etmektedir. Hakeza Tevbe Sûresinde geçen *يَلْمِزُونَ*, *يَلْمِزُوكَ*, *يَلْمِزُونَ* kelimelerini

Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl (Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998), 1/496; Muhammed b. Yûsuf Ebû Hayyân, *el-Baḥrû'l-muḥîṭ* (Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002), 4/450; Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdül-'akli's-selîm ilâ mezâya'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Daru lhyâ'u't-Turâsi'l-arabî, ts.), 3/119; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/193; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî eş Şevkânî, *Fethü'l-kadr el-câm'i beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr* (Kahire: Mustafa el-Babî el-Halebî, 1964), 2/122.

⁸² el-En'am 6/63-64.

⁸³ Yûnus 10/92,103,103.

⁸⁴ el-Hicr 15/59.

⁸⁵ el-Ankebût 29/32-33.

⁸⁶ ez-Zümer 39/61.

⁸⁷ es-Saf 61/10.

⁸⁸ Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 3/123; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/194.

⁸⁹ Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr Kurtubî, *el-Câm'î li-ahkâmi'l-Kur'ân* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Misriyye, 1964), 7/23; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 2/168; Ebû'l-Fida İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm* (Riyad: Daru Taybe, 1999), 3/289; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/195-196; Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dârü't-Tûnisiyye, 1984), 7/312.

⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/200.

⁹¹ el-A'râf 7/148.

⁹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/204.

⁹³ el-Enfâl 8/39-60.

⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/208.

⁹⁵ et-Tevbe 8/37.

⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/210.

1174 | Mustafa Hamurlu. Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

Ya'kûb *mîm* harfinin dammesi ile يَلْمِزُكَ şeklinde, geri kalan Kiraat imamları ise يَلْمِزُكَ şeklinde *mîm* harfinin kesre'si ile okumaktadır.⁹⁷

Tevbe Sûresinde zikredilen diğer bir âyet de الْمُعْزِرُونَ kelimesidir. Bütün Kiraat imamları âyeti الْمُعْزِرُونَ şeklinde *zâ*/harfini şeddeli okurken Ya'kûb الْمُعْزِرُونَ şeklinde tahfif ile (şeddesiz) okumaktadır. Kiraat imamları وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالسَّابِقُونَ الْأُولُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ cümlesinde geçen الْمُعْزِرُونَ kelimesini kesre ile okurken Ya'kûb bu kelimeyi merfu' وَالْأَنْصَارِ olarak okumaktadır. Tevbe Sûresinde geçen bir diğer farklılıkta illâ(لا) kelimesidir. Ya'kûb bu harfi إلى şeklinde okuyup onu harfi cer olarak kabul etmektedir. Diğer Kiraat imamları ise إِلا şeklinde şeddeli okuyup onu istisna edatı olarak talaffuz etmektedir.⁹⁸

Yûnus Sûresinde Ya'kûb'un diğer imamlardan farklı okuduğu üç âyetin var olduğu görülmektedir. Sûrenin 21. âyetinde مَا تَمْكُرُونَ ifadesi geçmektedir.⁹⁹ Ya'kûb bu fiili يَمْكُرُونَ şeklinde gâib kalıpla seslendirmektedir. Geriye kalan kiraat imamları ise تَمْكُرُونَ şeklinde muhatab kalıbıyla okumaktadır. İkincisi ise 58. âyette zikredilen فَالْتَفَرَّخُوا kelimesidir.¹⁰⁰ Ya'kûb فَالْتَفَرَّخُوا şeklinde kelimeyi muhatab kalıbıyla talaffuz ederken diğer kiraat imamları فَالْيَفَرَّخُوا şeklinde gâib kalıbıyla okumaktadır. Yûnus Sûresindeki okunuşu ihtilafı olan kelimelerin sonuncusu 71. âyette zikredilmektedir.¹⁰¹ Ya'kûb âyetteki وَشُرَكَاءُكُمْ kelimesini merfu' olarak وَشُرَكَاءُكُمْ şeklinde okurken diğer kiraat imamları وَشُرَكَاءُكُمْ şeklinde kelimeyi fetha ile okumuşlardır.¹⁰²

Yûsuf Sûresinde يَأْتِي السَّجْنَ أَحَبُّ إِلَيَّ âyeti geçmektedir. Ya'kûb bu âyette zikredilen السَّجْنَ kelimesini mansub okumakta, diğer Kiraat imamları ise السَّجْنَ şeklinde merfu' olarak zikretmektedir. Yine Yûsuf Sûresinde zikredilen نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَنْ نَشَاءُ âyetini Ya'kûb *yâ* harfiyle يَرْفَعُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ şeklinde talaffuz ederken geri kalan Kiraat imamları *nûn* harfi ile okumaktadır.¹⁰³ Hicr Sûresinde geçen هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ âyetini Ya'kûb عَلَيَّ şeklinde *lâm* harfini kesre'li ve *yâ* harfini merfu' okumaktayken diğer Kiraat imamları عَلَيَّ şeklinde *lâm* ve *yâ* harflerini mansûb okumaktadır.¹⁰⁴ Nahl Sûresinde zikredilen يَنْزِلُ الْمَلَائِكَةُ âyetini Ya'kûb يَنْزِلُ şeklinde muzari fiili *tâ* harfi ile okurken bütün Kiraat imamları يَنْزِلُ şeklinde *yâ* harfi ile okumaktadır.

İsrâ Sûresinde geçen لَهُ وَنُحْرُجُ لَهُ âyetine baktığımızda bütün Kiraat imamlarının *nûn* ve *râ* harflerini kesre ile okudukları fakat Ya'kûb'un âyetteki kelimeyi يَنْزِلُ şeklinde *yâ* ve *râ* harflerinin damme'si ile okuduğu görülmektedir. Diğer bir âyette de Kiraat imamları أَمْرًا مُتَرَفِّعًا فِيهَا şeklinde âyeti med yapmadan okurken Ya'kûb'un burada med yaptığı ve âyeti أَمْرًا şeklinde seslendirdiği müşahede edilmektedir.¹⁰⁵

3.3. Kehf Sûresiyle Fâtır Sûresi Arasındaki Ferşî Farklılıklar

Meryem Sûresindeki iki âyette ferşî farklılıkların var olduğu zikredilmektedir. Zira 25. âyette geçen تَسَاقَطُ كَلِمَتِي فِي سَمْعِكَ kelimesini Ya'kûb *yâ* harfinin fetha'sı, *sîn* harfinin fetha ve şeddesi birde *kâf* harfinin fetha'sı ile تَسَاقَطُ şeklinde okumaktadır. Hamza *tâ* ve *kâf*'ın fetha'sıyla birlikte *sîn*'i şeddesiz olarak تَسَاقَطُ şeklinde telaffuz etmektedir. Kiraat imamlarından Hafs ise, *tâ*'nın damme'si, *kâf*'ın kesre'si ve *sîn* harfini tahfif ederek تَسَاقَطُ şeklinde okumaktadır. Geri kalan Kiraat imamları da kelimeyi تَسَاقَطُ şeklinde zikretmektedir. Meryem Sûresinin 63. âyetinde ise نُورٌ مِنْ عِبَادِنَا şeklinde okunmaktadır.

⁹⁷ Udayme, *Dirâsâtün li-uslûbi'l-Kur'an'i'l-Kerîm*, 5/64.

⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/211; Udayme, *Dirâsâtün li-uslûbi'l-Kur'an'i'l-Kerîm*, 6/422.

⁹⁹ Yûnus 10/21.

¹⁰⁰ Yûnus 10/58.

¹⁰¹ Yûnus 10/71.

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/214.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/221-222.

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/226.

¹⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/230.

cümlesi yer almaktadır. Bütün Kıraat imamlarının cümledeki muzari fiilini نُورِثْ şeklinde okudukları fakat sadece Ya'kûb'un âyetteki kelimeyi نُورِثْ şeklinde *vâv* harfini fetha ile *râ* harfini de şeddeli olarak telaffuz ettiği görülmektedir.¹⁰⁶

Tâhâ Sûresinin 84. âyetinde zikredilen عَلَى أَثَرِي kelimesini Kıraat imamları أَثَرِي şeklinde hemze ve sonraki harfi fetha ile okurken Ya'kûb, âyeti أَثَرِي şeklinde hemzeyi meksûr ve sonraki harfi de sâkin olarak okumaktadır. Sûrenin 114. âyetinde de يَفْضَى إِلَيْكَ وَحْيَهُ cümlesi geçmektedir. Bütün Kıraat imamlarının âyeti az önceki gibi *yâ* harfini damme'li ve *dâd* harfini fetha'lı okudukları fakat buna karşılık Ya'kûb'un bu âyeti نَفَضَى إِلَيْكَ وَحْيَهُ şeklinde *nûn* harfiyle ve *dâd* harfinin kesre'si ile okuduğu anlaşılmaktadır. Tâhâ Sûresinin 131. âyetinde ise زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ifadesi zikredilmektedir. Ya'kûb dışındaki bütün Kıraat imamları kelimeyi زَهْرَةَ şeklinde *hâ*'nın sükûnuyla okurken Ya'kûb bu kelimeyi زَهْرَةَ şeklinde *hâ*'yı fetha'lı okumaktadır.¹⁰⁷

Enbiyâ Sûresinin 87. âyetinde geçen لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ أَنْ لَنْ cümlesindeki muzâri fiilini Ya'kûb نَقْدِرَ şeklinde okurken diğer Kıraat imamları نَقْدِرَ şeklinde telaffuz etmektedir.¹⁰⁸

Kıraat imamlarından Ya'kûb, Hac Sûresinin 37. âyetinde geçen لَنْ يَتَّالِ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا يَمَأُهَا لَنْ يَتَّالِ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا يَمَأُهَا muzâri fiillerini *ta* harfiyle تَتَّالِ تَتَّالِ şeklinde okumakta, buna karşılık diğer Kıraat imamları ise kelimeleri *yâ* harfiyle يَتَّالِ يَتَّالِ müzekker olarak okumaktadır. Hac Sûresindeki 73. âyette ise يَذْعُونَ إِنَّ الَّذِينَ تَدْعُونَ cümlesi zikredilmektedir. Ya'kûb bu âyeti يَذْعُونَ şeklinde okumaktayken diğer Kıraat imamlarının âyeti تَدْعُونَ şeklinde muhatab kalıbını kullanarak telaffuz ettikleri müşahede edilmektedir.¹⁰⁹

Nûr Sûresinin 9. âyetinde geçen أَنْ غَضِبَ اللَّهُ ifadesi geçmektedir. Bütün Kıraat imamlarının âyeti bu şekilde okudukları fakat Ya'kûb'un âyeti غَضِبَ اللَّهُ şeklinde damme ile okuduğu görülmektedir. Buna ek olarak bütün Kıraat imamlarının sûrenin 11. âyetinde geçen كَبُرَ كَبُرَ kelimesindeki *kef* harfini kesre ile telaffuz ettiği, buna karşılık Ya'kûb'un kelimeyi كَبُرَ şeklinde *kef* harfinin damme'si ile okuduğu anlaşılmaktadır. Son olarak sûrenin 21. âyetinde geçen مَازَكِي مَازَكِي cümlesindeki mâzi fiilini, bütün Kıraat imamları زَكِي şeklinde ma'lûm kalıbıyla okurken, Ya'kûb bu fiili زَكِي şeklinde meçhul kalıbıyla okumaktadır.¹¹⁰

Suarâ Sûresinin 13. âyetinde وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَنْطَلِقُ لِسَانِي âyeti geçmekte ve bütün Kıraat imamları âyeti bu şekilde okumaktadır. Ancak Ya'kûb'un bu âyette geçen muzâri fiillerini وَيَضِيقُ وَيَضِيقُ şeklinde fetha ile okuduğu gözlemlenmektedir. Hakeza sûrenin 111. âyetinde وَاتَّبَعَكَ وَاتَّبَعَكَ cümlesi geçmektedir. Ya'kûb, bu âyetteki اتَّبَعَكَ kelimesinin başına *hemze-i katî'*, sonrasında gelen *tâ* harfini sâkin ve *'ayn* harfini de damme'li olarak اتَّبَعَكَ şeklinde okumaktadır. Buna karşılık diğer Kıraat imamlarının ise kelimeyi اتَّبَعَكَ şeklinde kabul ettikleri, başına *hemze-i vasl* getirip, meftuh *tâ* harfini şeddededikleri ve *bâ* harfi ile *'ayn* harfi arasındaki *elifi* kaldırdıkları görülmektedir.¹¹¹

'Ankebût Sûresinde zikredilen âyetteki تَرْجِعُونَ kelimesini Ya'kûb dışındaki bütün Kıraat imamları تَرْجِعُونَ şeklinde telaffuz ederken, Ya'kûb bu kelimeyi تَرْجِعُونَ şeklinde okumaktadır. Rûm Sûresinin 10. ve 60. âyetlerinde geçen تَرْجِعُونَ إِلَيْهِ وَلَا يَسْتَحْفَنُكَ الَّذِينَ ve تَرْجِعُونَ إِلَيْهِ وَلَا يَسْتَحْفَنُكَ الَّذِينَ kelimelerinin nasıl okunduğuyla ilgili Bakara ve Âl-i İmrân Sûrelerinde detaylı bilgi verilmektedir.

Ahzâb Sûresinin 20. âyetinde عَنْ أَنْبَاءِكُمْ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ cümlesi geçmektedir. Bütün Kıraat imamlarının âyeti bu şekilde okudukları görülmektedir. Diğer imamlardan farklı düşünen Ya'kûb'un âyetteki muzâri fiilini يَسْأَلُونَ şeklinde *sîm* harfini şeddeleyerek okuduğu anlaşılmaktadır.

¹⁰⁶ Ezherî, *Me'ani'l-kirâât*, 2/134; Hasan b. Ahmed Ebû Ali, *el-Huccetü li'l-kurrâi's-seb'a* (Beirut: Dâru'l-Me'mûn, 1993), 5/198; Nisâbüri, *el-Mebsût*, 288; Hüzeli, *el-Kâmil fi'l-kirâât*, 595; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/238.

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/241.

¹⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/243.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/245.

¹¹⁰ Ezherî, *Me'ani'l-kirâât*, 2/203; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/248.

¹¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/251.

1176 | Mustafa Hamurlu, Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

Sebe' Sûresinin 14. âyetinde *تَبَيَّنَتِ الْجَنِّ* cümlesi geçmektedir. Kiraat imamlarından Ya'kûb'un bu âyetteki mâzi fiilini *تَبَيَّنَتِ* şeklinde meçhûl kalıbıyla okuduğu ama buna karşılık diğer Kiraat imamlarının ise kelimeyi *تَبَيَّنَتْ* şeklinde ma'lûm kalıbıyla telaffuz ettikleri görülmektedir. Sebe' Sûresinin 19. âyetinde ise *رَبَّنَا بَاعِدْ* cümlesi yer almaktadır. Ya'kûb bu âyeti *رَبَّنَا بَاعِدْ* şeklinde okumaktadır. İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Hişâm ise *بَعِدْ* şeklinde telaffuz etmektedir. Geri kalan Kiraat imamların da âyeti *بَاعِدْ* şeklinde okudukları görülmektedir.¹¹² Son olarak sûrenin 37. âyetini bütün Kiraat imamları *لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ* şeklinde okurken Ya'kûb'un bu âyeti *جَزَاءُ الضَّعْفِ* şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Fâtır Sûresinde geçen *وَلَا يَنْقُصُ* kelimesinin bütün Kiraat imamları tarafından bu şekilde telaffuz edildiği ve buna karşın Ya'kûb'un bu kelimeyi *وَلَا يَنْقُصُ* şeklinde okuduğu müşahede edilmektedir.¹¹³

3.4. Yâsîn Sûresiyle Nâs Sûresi Arasındaki Ferşî Farklılıklar

Yâsîn Sûresinin 62. âyetinde geçen *جِبَالًا* kelimesindeki *cîm* ve *bâ* harflerini bütün Kiraat imamları kesre'li okurken Ya'kûb'un bu kelimeyi *جِبَالًا* şeklinde damme'li okuduğu görülmektedir. Yâsîn Sûresinin 81. âyetiyle *بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ* Ahkâf Sûresinin 33. âyetinde zikredilen *بِقَادِرٍ* kelimesinin Ya'kûb Kiraatinde *بِقَادِرٍ* şeklinde okunurken, diğer Kiraat imamlarının bu kelimeyi *بِقَادِرٍ* şeklinde telaffuz ettikleri anlaşılmaktadır.¹¹⁴

Saffât Sûresinin 11. âyetinde geçen *فَاسْتَفْتِهِمْ* kelimesi, Zümer Sûresinin 10. âyetinde geçen *يَا عِبَادِي* kelimesi ve Gâfir Sûresinin 7. âyetinde geçen *وَفِيهِمْ* kelimesiyle ilgili detaylara daha önce değinildiği için tekrarı gerek görülmemektedir. Fussilet Sûresinin 10. âyetinde yer alan *سَوَاءٌ لِّلسَّالِئِينَ* cümlesindeki *سَوَاءٌ* kelimesini Ya'kûb mecrûr, Ebû Ca'fer merfû' ve geri kalan Kiraat imamları da mansûb okumaktadır.¹¹⁵

Câsiye Sûresinin 25. âyetinde *مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ* ifadesi yer almaktadır. Burada Ya'kûb'un kelimeyi *حُجَّتَهُمْ* şeklinde merfu' okuduğu ve buna karşılık diğer Kiraat imamlarının ise *حُجَّتَهُمْ* şeklinde mansûb okudukları görülmektedir. Aynı Sûrenin 28. âyetinde de Ya'kûb'un *عَلَامَةٌ* şeklinde kelimeyi fetha'lı okuduğu fakat diğer Kiraat imamlarının âyeti *عَلَامَةٌ* şeklinde damme'li okuduğu anlaşılmaktadır.¹¹⁶

Ahkâf Sûresinde zikredilen *وَفَصَالَهُ* ismini Ya'kûb *فَصَالَهُ* şeklinde *fâ* harfinin fetha'sı ve *sâd* harfinin sükûnu ile telaffuz ederken diğer kiraat imamları *فَصَالَهُ* şeklinde *fâ* harfinin kesre'si ve *sâd* harfinin fetha'sı ile okumaktadır.

Muhammed Sûresinin 22. âyetinde *تَوَلَّيْتُمْ* kelimesi yer almaktadır. Ya'kûb bu mâzi fiilini meçhul kalıbı üzere *تَوَلَّيْتُمْ* şeklinde okurken, geri kalan kiraat imamları da ma'lum kalıbı üzere *تَوَلَّيْتُمْ* şeklinde rivayet etmektedirler. Aynı âyette zikredilen *وَتَقَطُّوا أَرْحَامَكُمْ* cümlesindeki fiili Ya'kûb *وَتَقَطُّوا* şeklinde okurken diğer kiraat imamları *fâ* harfinin damme'si, *kâf* harfinin fetha'sı ve *tâ* harfinin kesre'si ile *وَتَقَطُّوا* şeklinde seslendirmektedir. Yine Muhammed Sûresinde geçen *لَهُمْ وَأْمَلِي* cümlesindeki mâzi fiilini Ebû Amr, hemze'nin damme'si, *lâm'*ın kesre'si ve sondaki *yâ* harfinin fetha'sı ile *وَأْمَلِي* şeklinde, Ya'kûb ise sondaki *yâ* harfini sâkin kılarak *وَأْمَلِي* şeklinde telaffuz etmektedir.¹¹⁷

Hucurât Sûresinin 10. âyetinde *فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخْوَيْكُمْ* denmektedir. Ya'kûb bu âyetteki ismi hemze'nin kesre'si, *hâ'*nın sükûnu ve *tâ* harfinin kesre'si ile *أَخْوَيْكُمْ* şeklinde okurken diğer kiraat imamları âyeti *أَخْوَيْكُمْ* şeklinde seslendirmektedir.¹¹⁸

¹¹² Ebû Tâlib Mekkî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât* (Mısır: Dâru'n-Nahda, ts.), 75.

¹¹³ Mekkî, *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*, 75; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/262-263.

¹¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/266.

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/274.

¹¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/278.

¹¹⁷ Ezherî, *Me'âni'l-kirâât*, 2/388; İbnü'l-Cezerî, *et-Teysîr*, 559; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/280; Abdulfettâh, *el-Büdüru'z-zâhira*, 297.

¹¹⁸ Ezherî, *Me'âni'l-kirâât*, 3/24; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 4/146; Beyzâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*, 5/135.

Necm Sûresinin 19. âyetinde *أَفْرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ* cümlesi geçmektedir. Kıraat imamlarından Ya'kûb bu âyetteki birinci ismi *اللَّات* şeklinde *tâ* harfini şeddeli okurken diğer kıraat imamları tahfif ile okumaktadır. Sûrenin 48 ve 49. âyetlerinde ise *وَأَنَّهُ هُوَ أَغْنَىٰ وَأَقْنَىٰ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ السَّمْعَىٰ* cümleleri yer almaktadır. Ya'kûb bu âyetlerde iki defa tekrarlanan *هُوَ وَأَنَّهُ* kelimelerindeki *hû* zamirlerini idğâm ile *هُوَ وَأَنَّهُ* şeklinde okurken diğer kıraat imamları idğâmsız olarak telaffuz etmişlerdir.¹¹⁹

Vâkı'a Sûresinin 89. âyetinde zikredilen *فَرُوحٌ* kelimesini Ya'kûb *فَرُوحٌ* şeklinde okumak-tayken geri kalan kıraat imamları *فَرُوحٌ* şeklinde *ra* harfini fetha'lı okumaktadır. Hadîd Sûresi-nin 16. âyetinde geçen *وَلَا يَكُونُوا* cümlesindeki muzâri fiilini Ya'kûb muhatab kalıbıyla *تَكُونُوا* şek-linde seslendirirken diğer kıraat imamları gâib kalıbıyla *يَكُونُوا* şeklinde telaffuz etmektedir.¹²⁰

Mücâdele Sûresinin 9. âyetinde *فَلَاتَتَنَّا جُؤَابِلَ أَلْمَمِ* cümlesi geçmektedir. Bütün kıraat imam-ları bu âyetteki fiili *tefâ'ul* babına uyarlayarak *تَتَنَّا جُؤَابِلَ* şeklinde okurken Ya'kûb bu fiili *ifti'âl* babına uyarlamakta ve *تَتَنَّا جُؤَابِلَ* şeklinde telaffuz etmektedir.

Teğâbun Sûresinin 9. âyetinde geçen *يَوْمَ يَجْمَعُكُمْ* cümlesindeki muzâri fiilini Ya'kûb *نَجْمَعُكُمْ* şeklinde okurken diğer kıraat imamları *يَجْمَعُكُمْ* olarak okumaktadır. Buna ek olarak Talâk Sûre-sinin 6. âyetinde zikredilen *وَجِدْكُمْ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ* âyetindeki son kelimeyi bütün kıraat imamları *vâv* harfinin dammesi ile *وَجِدْكُمْ* şeklinde telaffuz ederken Ya'kûb bu kelimeyi *وَجِدْكُمْ* şeklinde *vâv* harfinin kesre'si ile seslendirmektedir.¹²¹

Mülk Sûresinin 7. âyetinde *بِهْتَدُونَ* ifadesi yer almaktadır. Kıraat imamlarından Ya'kûb bu âyeti *تَدْعُونَ* şeklinde *dâl* harfini sâkin okurken geri kalan kıraat imamları ise kelimeyi *تَدْعُونَ* şeklinde *dâl* harfini fetha'lı ve şeddeli okumaktadır. Hakeza Cin Sûresinin 5. âyetinde bulunan *أَسْكَنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ* cümlesindeki muzâri fiilinin Ya'kûb tarafından *ta* ve *kâf* harflerinin fethalı, *vav* harfinin de fethalı ve şeddeli *تَقُولُ* şeklinde okunduğu ve buna karşılık diğer kıraat imamlarının âyeti *أَنْ لَنْ نَقُولَ* şeklinde seslendirdiği görülmektedir. Ya'kûb'un yine aynı sûrenin 28. âyetinde geçen *لِيُعَلِّمَهُنَّ الْقُرْآنَ* cümlesindeki muzâri fiilini *لِيُعَلِّمَهُنَّ* şeklinde *yâ* harfini damme ile okuduğu ve buna karşılık diğer bütün kıraat imamlarının muzâri fiilini *لِيُعَلِّمَهُنَّ* şeklinde *yâ* harfini fetha ile telaffuz ettikleri anlaşılmaktadır.

Mürselât Sûresinin 30. âyetinde yer alan *إِنظِّفُوا* cümlesindeki *إِنظِّفُوا* kelimesi bütün kıraat imamları tarafından *lâm* harfinin kesre'si ile emir kalıbı olarak okunmaktayken Ya'kûb'un bu kelimeyi mâzî kalıbıyla *إِنظَّفُوا* şeklinde okuduğu anlaşılmaktadır. Yine aynı sûre-nin 33. âyetinde geçen *جَمَالَاتٌ صَفْرٌ* kelimesinin farklı şekillerde okunduğu görülmektedir. Bu ke-limenin Ya'kûb tarafından *جَمَالَاتٌ* şeklinde seslendirildiği ve buna karşılık diğer imamların âyeti *جَمَالَاتٌ* şeklinde *cîm* harfini kesre ile telaffuz ettikleri müşahede edilmektedir.¹²²

Sonuç

Kıraat ilminin tarih boyunca devam ede geldiği ve sonraki nesillerde gelen kıraat imamlarının bir önceki nesilde yetişen kıraat ilmi hocalarından bu mirası devraldıkları görülmektedir. Kur'an'ın nüzul ortamında var olduğu bilinen Arap dili lehçelerinin farklı kıraat-lerde hayat bulduğu ve Hz. Peygamberin vefatı sonrasında bu alanda yeni içtihatlarla yer ol-madığı belirtilmektedir. Mütevâtir kıraatler arasındaki zâhiri farklılıkların dildeki anlam zen-ginliğinden kaynaklandığı ve gerçek anlamda bir zıtlık ve tezat anlamı içermediği anlaşılmak-tadır. Ya'kûb kıraatinin öne çıkan özellikleri arasında bu kıraatin dilsel düzeyler üzerinde et-kili olduğu, bazı Arapça lehçelerin ezberlenmesine katkı sunduğu ve yedi kıraat imamı tara-fından değinilmeyen bazı sarf konularına ağırlık verdiği görülmektedir. Bu nedenle bazı âlim-lerin, sadece Ya'kûb kıraatinde yer alan, anlam ve i'rab bakımından çelişkili gördükleri örnek-leri reddettiler ve bu hususta kıraat sahibini eleştirdikleri görülmektedir.

¹¹⁹ Ezherî, *Me'ani'l-kurâât*, 3/38; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/283-284.

¹²⁰ Ezherî, *Me'ani'l-kurâât*, 3/53; Nisâbü'rî, *el-Mebsût*, 428; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/287; İbnü'l-Cezerî, *et-Teysîr*, 574; Abdulfettâh, *el-Büdüru'z-zâhira*, 312.

¹²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/290.

¹²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/297.

1178 | Mustafa Hamurlu. Ya'kûb el-Hadramî Kıraatini Diğer Kıraatlerden Ayıran Özellikler

Kur'an'daki bazı kıraatlerin Arap dili lehçeleriyle uyuşması söz konusu olabilsede mezkûr kıraatlerin bu tür lehçelerden meydana geldiği düşüncesi doğru değildir. Zira kıraatlerin tevkîfi olduğu bilinmektedir. Bunun yanı sıra Osman Mushafının harekesiz ve noktasız olmasından dolayı farklı kıraat türlerinin meydana geldiği iddiasının da doğru bir yaklaşım olmadığı ifade edilmektedir. Kur'an'da yer alan kıraat türlerinin nahiv kuralları üzerinde etkin ve baskın olduğu, dolayısıyla da bütün kıraatlerin bağımsız geliştiği ve nahiv kurallarından etkilenmediği söylenebilir. Ya'kûb kıraatinin diğer kıraatlerle uyduğu yönleri olmakla birlikte hem usûl ve hem de ferş alanlarında bu kıraatlerden ayrıştığı ve kendine özgü bir metod izlediği gözlemlenmektedir.

Kıraat ile ilgili temel eserlerde ve ilk dönem tefsir eserlerinde Ya'kûb kıraatinde yer alan bu farklı yönleri rastlanmaktadır. Hatta ilk dönem kıraat imamlarının kendisini yedi kıraat imamı arasında zikrettiği ve bu yönüyle onun kıraat tarzını tercih ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla sonraki dönemlerde Ya'kûb kıraatinin ilk yedi kıraat arasından çıkarılıp on kıraat kapsamında değerlendirilmesi, fazilet ve üstünlük bakımından onun değerini düşürmemektedir.

Ya'kûb kıraatinin farklı özelliklerini kavrayabilen kimsenin, bu kıraatle ilgili vukufiyeti artmakla birlikte Ya'kûb kıraatinin diğer kıraatlerle ayrıştığı hususlar hakkında da bilgi sahibi olabilmektedir. Kıraat farklılıklarının âyetlerin anlamı üzerinde ciddi etkisi olduğu aşikârdır. Fakat bu farklılıkların bir makale çalışması kapsamında ele alınması imkân dâhilinde görünmemektedir. Çalışmada bütün kıraat imamlarına kıyasla sadece Ya'kûb kıraatindeki farklılıklara işaret edilmesi bu alanda Ya'kûb kıraatiyle ilgili ciddi bir boşluğu doldurduğu düşünülmektedir.

Kaynakça

- Abdulfettâh, Abdulğani. *el-Büdüru'z-zâhira fi'l-kırââtî'l-'aşri'l-mütevâtira*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 2002.
- Adıgüzel, Mehmet. *İmam Nafi ve Kiraatı'nın özellikleri*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Din, 1993.
- Ahvâzî, Hasan b. Alî b. İbrâhîm b. Yezdâd. *el-Vecîz fi'l-kırââtî's-şemâniyye*. Beyrut: Dâru'l-ğarbi'l-islâmî, 2002.
- Âlûsî, Ebü's-Senâ Şehâbeddîn Mahmûd b. Abdullâh b. Mahmûd. *Rûhu'l-meânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-seb'î'l-mesânî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1415.
- Begavî, Muhyissünne Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîrû'l-Begavî*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru't-Taybe, 4. Basım, 1997.
- Bennâ, Ahmed b. Muhammed. *İthâfû fuzalâ'î'l-beşer*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 3. Basım, 2006.
- Bezvâvî, Nasirüddîn. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'u't-Turâsi'l-arabî, 2011.
- Cerîsî, Muhammed Mekkî Nasr. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'an'î'l-mecîd*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2003.
- Cermî, İbrahim Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'an*. Dimeşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Ebû Ali, Hasan b. Ahmed. *el-Huccetü li'l-kurrâi's-seb'a*. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 2. Basım, 1993.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf. *el-Bahrü'l-muhtâf*. 21 Cilt. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2002.
- Ebû Şâme, Şihâbüddîn Abdurrahmân b. İsmâîl b. İbrâhîm. *İbrâzü'l-me'ânî min hurzi'l-emânî fi'l-kırââtî's-seb'*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.
- Egin, Osman. *Ebu Amr ve kiraatı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Din, 1996.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed. *Me'ani'l-kırâât*. 3 Cilt. Riyad: Merkezü'l-bühûs, 1991.
- Fâris, Ahmed. *Mu'cemu mekâyîsu'l-luga*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cil, 1991.
- Hastaoğlu, Kadir. *Meşhur kıraatlerden "Ebu Ca'fer Kıraatı"*. Harran Üniversitesi, Din, 1997.
- Husarî, Muhammed Halil. *Nûru'l-kulûb fi kiraatî'imâm Yakûb*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2004.
- Hüzelî, Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Alî b. Cübâre. *el-Kâmil fi'l-kırâât*. Mısır: Müessesetü Semâ, 2007.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 21 Cilt. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fida 'İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-'Azîm*. 8 Cilt. Riyad: Daru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*. 8 Cilt. Dimeşk: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 2. Basım, 2002.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *en-Neşru fi'l-Kiraatî'l-'Aşr*. 3 Cilt. Beyrut: el-Matba'atü't-ticâriyyeti'l-kübrâ, 2009.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Gâyetu'n-nihâye fi tabakâti'l-kurrâ*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Müncidü'l-mukri'în ve mürşidü't-ţâlibîn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999.
- İbnü'l-Cezerî, Muhammed. *Tahbîrû't-Teysîr fi kırâ'ati'l-e'immeti'l-'aşere*. Ürdün: Dâru'l-Furkân, 2000.
- İlhan, İhsan. *İmam Hamza'nın kiraatı ve kiraatının hüccetleri*. Atatürk Üniversitesi, Din, 1997.
- Karataş, Şuayip. *Kıraat İmamlarından Ya'kub'un Kıraatı, Kıraatinin Özellikleri ve Delilleri*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, ts.
- Kirmânî, Ebü'l-'Ala Ahmed. *Mefâtihu'l-eğânî fi'l-kırââtî ve'l-me'anî*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2001.
- Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câm'î li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 2. Basım, 1964.

1180 | Mustafa Hamurlu. Ya'kûb el-Hadramî Kiraatini Diğer Kiraatlerden Ayıran Özellikler

- Marğînî, İbrahim. *en-Nücûmu't-tavâli' "ala'd-dureri'l-levâmi" fi asli mekra'i'l-imâmi Nâfi'*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 2004.
- Mekkî, Ebû Tâlib. *el-İbâne 'an me'âni'l-kirâât*. Mısır: Dâru'n-Nahda, ts.
- Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-Îmâdî. *İrşâdü'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Daru İhyâ'u't-Turâsi'l-arabî, 2. Basım, ts.
- Müni', Abdulhalim Mahmud. *Menâhîcu'l-müfessirîn*. Kahire: Dâru'l-Kitâbi'l-Mısri, 2000.
- Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî. *İ'râbu'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2002.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât. *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- Nisâbûrî, Ahmed b. Hüseyin b. Mihrân. *el-Mebsût fi'l-kirâati'l-'aşr*. Dimeşk: Mecmeu'l-luğati'l-arabiyye, 1981.
- Okçu, Abdulmecit. *İbn Amir'in kiraatı ve kiraatının hüccetleri*. Atatürk Üniversitesi, Din, 1995.
- Râzî, Ebu Abdillâh Fahreddîn. *Mefâti'hü'l-gayb*. 22 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali. *Fethü'l-kadîr el-câm'i beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. 4 Cilt. Kahire: Mustafa el-Babi el-Halebi, 2. Basım, 1964.
- 'Udayme, Muhammed Abdulhâlik. *Dirâsâtün li-uslûbi'l-Kur'an'î'l-Kerîm*. 11 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, ts.
- Uludaş, İbrahim. *İmâm Ya'kûb ve Rivayeti*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, 2008.
- Yıldırım, Mustafa. *İbn-i Kesir ve kiraatı*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Din, 2000.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman. *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*. 12 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1996.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Cârullah. *el-Keşşâf 'an hakâiki't-tenzîl ve 'uyuni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 3. Basım, 2009.
- Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. *Menâhilü'l-'irfân fi 'ulûmi'l-Kur'an*. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 2. Basım, 1943.
- Zerkeşî, Bedreddin b. Muhammed b. Abdullah. *el-Burhan fi 'ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 2. Basım, ts.